

PROCESY GLOBALIZACE VE SVĚTOVÉ EKONOMICE

Pavel BREINEK, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně

1. Úvod

Proces globalizace představuje jedno z ústředních témat současné doby. Tento pojem ovšem není ekonomickou teorií přesně vymezen a existuje celá řada jeho pojetí a přístupů. Dicken (2003) uvádí tři oblasti, které jsou v diskuzích o globalizaci silně polarizovány. Jde o stanovení, co se přesně děje, co to znamená, a co můžeme, nebo by mělo být učiněno. Cílem předkládaného příspěvku nebude snaha o bezvýhradné určení globalizace a též se nebudu příliš zabývat teoretickou diskuzí týkající se definování či vymežování procesu globalizace. Naopak se pokusím nastínit vývoj tohoto procesu a zachytit základní jevy a tendence, faktory a implikace, s nimiž je globalizace spojena.

Podle OECD je globalizace definována jako:

„...proces, který zvyšuje závislost trhů a výroby různých zemí díky dynamice obchodu se zbožím a službami, pohybem kapitálu a technologií...“ (viz Nezval, 2000, s. 34).

Světová banka na svých internetových stránkách za globalizaci označuje rostoucí integraci ekonomik a společenství na celém světě. IMF považuje globalizaci za historický proces, výsledek lidské inovace a technologického pokroku, který přináší zejména prostřednictvím mezinárodních obchodních a finančních toků rostoucí celosvětovou integraci ekonomik. Fond také poukazuje na širší kulturní, politické a environmentální rozměry globalizace. Greenspan vysvětluje globalizaci jako rostoucí integraci národních ekonomických systémů (viz Kahn, 2000). Podle Dickena (2003) je proces globalizace spojen s rozšiřováním a zvyšováním integrace ekonomických aktivit přes národní hranice. Kearney (2001) popisuje globalizaci jako rostoucí úroveň interdependence v ekonomické, politické, kulturní a environmentální oblasti. V obecné rovině můžu tedy za globalizaci označit rostoucí integraci ekonomických aktivit prostřednictvím jednotlivých trhů.

Pod termínem globalizace lze chápat mnohoúrovňový proces, ve kterém se v celoplanetárním rozsahu prosazují tendence k rostoucí vzájemné provázanosti či podobnosti technologických, ekonomických, politických, sociálních, ekologických a bezpečnostních jevů a procesů (viz Cerný, 1997). Globalizace ovšem není jednolitý unifikovaný fenomén, ale soubor procesů a aktivit, které jsou v čase a prostoru vysoce nerovné. Přes prosazování globálních tendencí tak nemáme plně globalizovaný svět.

Neméně důležitou se jeví ekonomická stránka procesu globalizace, nebo právě tato dimenze má v rámci globalizace dominantní postavení. Ekonomická globalizace je v literatuře často popisována jako globální ekonomická integrace na trzích výrobků a služeb, kapitálu a práce. Komplexnější přístup přináší např. Weidmann

*) Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí řešení projektu č. 402/03/1105 Vybrané aspekty výkonnosti české ekonomiky z perspektivy vstupu do Evropské unie realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím Grantové agentury České republiky.

(1999), který ji rozdělil do následujících oblastí: globalizace finančních toků (banky, kapitálové trhy); globalizace energetických zdrojů (elektřina, ropa); globalizace informačních toků (média, telekomunikace, internet); globalizace obchodu (zboží a služby); globalizace trhu práce (zaměstnanci a dělníci). K uvedenému členění dále uvádí, že rychlost globalizace se snižuje směrem od první oblasti k poslední, přičemž rozdílná tempa souvisejí se standardizací a kompatibilitou obsahu jednotlivých částí. Samotnou ekonomickou integraci můžu vymezit na dvou základních úrovních. Jde o funkcionální integraci, kdy dochází k propojování produkčních a dalších souvisejících aktivit podnikových systémů, a o institucionální integraci, která je spojena se závaznými postupy národních států dojednaných zpravidla v rámci nějaké mezinárodní organizace. Pro proces globalizace jsou významné obě roviny. Konkrétně lze mezinárodní nebo globální ekonomickou integraci definovat jako proces postupného vzájemného propojování, přizpůsobování a sblížování jednotlivých národních ekonomik a jejich ekonomických struktur, jako proces prohlubování závislosti mezi nimi a proces postupné transformace národních ekonomických struktur na novou ekonomickou strukturu vznikajícího hospodářského komplexu (viz Baláž, 1995).

Ekonomickou globalizaci lze do značné míry považovat za proces objektivní a kontinuální. V jádru tvrzení stojí skutečnost, že základem globalizace je technologický pokrok, integrační procesy a liberalizace. Zastavení či zvrácení těchto procesů je velmi obtížné až nemožné, přesto však některá politická rozhodnutí mohou v krátkodobém horizontu vést k odklonu od globalizačních procesů. Za hlavní hrozby současné globalizaci považuje Wolf (2002) např. nestabilitu ve finanční oblasti, která může vyústit ve finanční krizi, nebo protekcionistické zájmy, které mohou stále přetrvávat v zemědělství či ocelářském průmyslu. Globalizace je ale jako celek nemennou skutečností dnešního světa, i když některé její principy, jednotlivosti a projevy mohou být do určité míry ovlivněny.

2. Vývoj procesu globalizace

Není snadné určit přesný okamžik vzniku globalizačních procesů. V předkládané stati se přikloním k pojetí, které zohledňuje delší časové hledisko. V rámci tohoto přístupu je nutné daný časový úsek rozdělit do několika fází. Jde o období 19. století zhruba do první světové války, které je taktéž nazýváno prvním globálním stoletím, a časový úsek, mezi oběma světovými válkami, po kterém následuje období po konci druhé světové války do roku 1980, jež je označováno jako druhá globalizační vlna a konečně dvě poslední dekády, které jsou považovány za třetí vlnu globalizace.

První vlna globalizace: 1870 – 1914

Počátek procesů vedoucích k dnešní podobě globalizace je odhadován zhruba na polovinu 19. století, kdy došlo k významnému celosvětovému nárůstu integrace zboží a trhů s výrobními faktory. Období mezi lety 1870 až 1914 se vyznačovalo rychlým růstem globální ekonomiky, jež byla poháněna expanzí mezinárodního obchodu, zvýšenou kapitálovou mobilitou a masivní migrací pracovní síly. Podstata mezinárodní ekonomické integrace spočívala zvláště v obchodování mezi nezávislými firmami a v pohybech portfoliového kapitálu přes hranice. Tato vlna globální integrace byla umožněna prudkým poklesem dopravních nákladů, pokrokem v komunikačních zařízeních a snižováním obchodních bariér. Význačným rysem bylo i uzavírání obchodních smluv (zejména mezi evropskými státy), jejichž důsledkem byla reorganizace průmyslu některých států a posílení konkurence. Tyto dohody podpořily i růst produktivity zúčastněných ekonomik.

Během 19. století se mezinárodní obchod celosvětově rozšířil. Do světového obchodu se zapojily vnitřní trhy ekonomik, mezinárodní trhy včetně center obchodování a vznikly světové trhy. Průmyslová revoluce, jenž představovala sled technických, organizačních, sociálních a institucionálních změn, vyvolala mimo jiné poptávku po surovinách a potřebu zahraničních odbytových trhů. Tím se vytvořila geograficky rozsáhlá, poměrně hustá síť obchodních, platebních, úvěrových, měnových a kapitálových vztahů a hospodářských i politických styků mezi kontinenty, zeměmi a firmami. Mezinárodní obchod byl také podnětem pro rozvoj zemědělské a průmyslové výroby, což bylo spojeno s dalším prohlubováním mezinárodní dělby práce. Výsledný vzorec mezinárodního obchodu měl podobu směny primárních komodit kolonií za průmyslové výrobky metropole. Dominantní postavení v rámci mezinárodního obchodu zaujímal evropské státy, které po celé 19. století měly 60 – 66% podíl dovozu i vývozu. Na konci 70. let 19. století dovozy levného obilí z „nového světa“ a Ruska tlačily dolů ceny pšely v Evropě. To vyvolalo protekcionistická opatření ze strany řady evropských zemí, která ovšem nebyla nikde dostatečně silná, aby způsobila návrat k úrovni ekonomické izolace v roce 1820. Přesto míra ochrany v USA, zemích Latinské Ameriky a periferních státech Evropy dosahovala vysokých hodnot. Na druhé straně, země jako Japonsko, Indie nebo Thajsko, se otevíraly světové ekonomice díky donucení koloniálních mocností nebo „diplomacii dělových člunů“. Obchodní tarify nezávislých zemí „periferie“ byly celkově vyšší než v evropském „centru“ a odvrát těchto zemí od globalizace ke konci 19. století byl silnější.

Rozvoj mezinárodních kapitálových vztahů úzce souvisel s obchodní výměnou, kdy expanze obchodu před první světovou válkou napomohla vytvořit finanční infrastrukturu. Z historického hlediska nebyla globální finanční integrace nikdy větší a mezinárodní kapitálové toky již nikdy tak důležité jako během éry zlatého standardu. Systém fixního měnového kurzu byl pro většinu zemí důvěryhodný a stabilní a fungoval také jako disciplinující prostředek. Mezi věřitelskými zeměmi tehdejší doby vynikala především Velká Británie¹⁾ s nejvýznamnějšími finančními nástroji, kterými byly dlužní úpisy. Vývoz kapitálu se uskutečňoval zejména prostřednictvím dlouhodobých investic do zahraničí a poskytováním půjček. Tok zahraničních investic směřoval převážně z průmyslových zemí do chudších oblastí. Struktura investic vypadala např. v roce 1914 následovně: 55 % tvořil primární sektor, 20 % železnice, 15 % průmysl a jen 10 % obchod, distribuce, bankovnínictví a veřejné statky. Přestože k určitým migračním pohybům docházelo i v rámci Evropy, zdaleka největší vlna směřovala z Evropy do zámořských oblastí s dostatkem půdy. V průběhu 19. století opustilo Evropu přibližně 60 milionů lidí, což bylo umožněno relativním poklesem dopravních nákladů k průměrným mzdám a nerespektivní migrační politikou mnoha států. Tato masová migrace měla řadu příznivých účinků, mezi které zařadím uvolnění populačního napětí, utlumení tlaků na snižování reálných mezd v případě „vysílajících“ zemí a rovněž zvýšení vybavenosti pracovní silou v „novém světě“, kde se nacházelo množství přírodních zdrojů. Významná byla i migrace mezi méně rozvinutými státy²⁾, v přibližně stejné velikosti jako v případě vyspělých zemí. Naproti tomu pohyb lidí z „jihu“ na „sever“ byl pouze marginální a světový trh práce tak stejně segmentovaný tehdy jako je dnes. Celkově migrace podpořila integraci světové ekonomiky vytvořením nových mezilidských, kulturních a hospodářských vztahů.

1) Podíl britského zahraničního bohatství činil v roce 1870 17 %, v roce 1913 33 % a jeho podíl na britském HDP byl v roce 1872 7,7 %, v roce 1911 8,7 %. Žádná země OECD neexportovala kapitál na konci 20. století v takovém rozsahu.

2) Např. z Číny a Indie do zemí jihovýchodní Asie a východní Afriky.

Pro první vlnu globalizace je charakteristická prudká akcelerace hospodářského růstu. Tento ekonomický růst se vyznačoval udržitelností a také postupným rozšířením do více zemí, což vyústilo ve stabilní zlepšování materiálních podmínek obyvatel zejména průmyslových zemí.

Meziválečné období: 1914 – 1945

Po skončení první světové války následoval neúspěšný pokus o obnovení zlatého standardu, který byl jedním z příčin Velké krize. Na zhoršenou ekonomickou situaci reagovaly vlády protekcionistickou politikou, jejíž hlavním cílem byl růst produktivity po domácí produkci. Zvýšení tarifů a restrikce dovozů mělo za následek pokles objemu světového obchodu a snížení kapitálových toků, což vedlo k prohloubení světové deprese, poklesu výstupu a přetrvávající nezaměstnanosti v řadě zemí. Kapitalismus byl viděn stále více jako nespravedlivý, nestálý a neefektivní. Multilateralismus je nahrazen bilateralismem, nediskriminace diskriminací, svobodný obchod celkovou ochranou, volnost kapitálu kontrolami a svobodný pohyb práce přísnými restrikcemi. Izolacionalismus a protekcionismus západu, monetární nestabilita a ekonomická krize tak společně se vznikem fašistického a komunistického bloku stály v protikladu silám technologického pokroku a soukromého trhu, které nadále směřovaly k redukci překážek. Uvedený vývoj nakonec vyústil ve fragmentovanější svět v roce 1945 než v období do první světové války.

Stav mezinárodního obchodu v meziválečném období se vyznačoval poklesem tempa růstu, stagnací a uzavíráním ekonomik. Situace na kapitálových trzích byla podstatně horší než na trzích s průmyslovými výrobky, neboť většina rozvinutých zemí přijala opatření omezující vývoz kapitálu a mnoho méně rozvinutých zemí přestalo plnit své závazky. Meziválečný příklon k nacionalismu byl také spojen s politikou namířenou proti mezinárodní migraci, kdy jednotlivé vlády zavedly tvrdá opatření proti nově příchozím. Bariéry, které zabraňovaly lidem uniknout špatné ekonomické situaci, přetrvávají dodnes. Důsledkem meziválečného vývoje byl pokles celosvětového ekonomického růstu o jednu třetinu. Světová ekonomika rostla mnohem pomaleji mezi lety 1914 a 1945 než tomu bylo v letech 1870 až 1914. Výskyt chudoby se zvýšil opět na úroveň období 1820 až 1870 a absolutní počet lidí žijících v chudobě vzrostl o 25 %.

Druhá vlna globalizace: 1945 – 1980

Meziválečný příklon k nacionalismu a protekcionismu vyústil v druhou světovou válku a následná zkušenost z historického vývoje dala silný popud k internacionalizaci. Snaha neopakovat stejné chyby i po druhé světové válce vedla k podpoře mezinárodní ekonomické integrace za současného vzniku mezinárodních organizací jako OSN, IMF, WB nebo GATT. Meziválečné bariéry, které omezovaly obchod se zbožím a službami, pohyb kapitálu a idejí byly postupně odstraňovány. Důležitou podmínkou pro obnovení globálního pořádku se stala angažovanost USA. Druhou významnou okolností byla snaha evropských států obnovit obchod nejen v rámci Evropy. Po skončení druhé světové války se urychlil technologický pokrok, zvláště v oblasti komunikací a osobních počítačů. Nadále pokračovalo snižování dopravních nákladů. Poválečná liberalizace mezinárodního obchodu se odehrávala ve dvou rovinách. První byla určena zeměmi, jež se jí účastnily, a druhá se týkala komodit, u kterých docházelo k poklesu opatření bránících obchodu. Zahraniční obchod mezi rozvinutými tržními ekonomikami (RTE) s průmyslovými výrobky byl zbaven překážek, zatímco opatření namířená vůči rozvojovým zemím (RZ) byla snížena jen u těch primárních komodit, které nekonkurovaly produkci RTE. V oblasti zemědělských a průmyslových výrobků tak RZ čelily silným překážkám. Navíc mnoho z nich zvýšilo navzájem obchodní bariéry a také směrem

k RTE. Rychlá poválečná expanze mezinárodního obchodu spočívala zvláště ve směně průmyslových výrobků mezi RTE. RZ hrály pouze minoritní úlohu a byly odkázány převážně na vývoz primárních komodit. Po druhé světové válce tak zde existovaly fakticky dva obchodní systémy. Starý model sever – jih a nový systém v rámci RTE, který dále prohloubil mezinárodní specializaci založenou na realizaci úspor a koncentraci výroby mezi RTE.

Finanční trhy byly v období 1945 až 1973 spojeny stabilním systémem fixních měnových kurzů, širokými kontrolami kapitálových toků a omezeními týkajícími se bankovních aktivit. Přesto se nikdy před tím tak velký objem finančních prostředků nepohyboval přes hranice a nikdy tolik zemí nemělo přístup k mezinárodním financím. Mezi hlavní formy kapitálových toků této doby patřily přímé zahraniční investice (PZI) a investice mezinárodních institucí a vlád jednotlivých zemí. Problémy řady RTE v 70. a 80. letech 20. století nakonec vyústily v postupnou liberalizaci mezinárodních kapitálových toků. Zavedení plovoucích měnových kurzů a makroekonomická stabilizace v následném období vedly k úvahám o zrušení kontroly nad měnovými kurzy. Tento trend byl též konzistentní s pokrokem v technologiích a větším spoléháním se na tržní síly. Po rozpadu Bretton-Woodského systému v roce 1973 patřily USA a Německo mezi první země, které odstranily kapitálové kontroly, Velká Británie a Japonsko si je ponechaly do konce 80. let a většina ostatních evropských zemí nepřistoupila k liberalizaci do konce 80. let.

Celkově světová ekonomika zažila po druhé světové válce období nebývalé prosperity, jejíž rozšíření ale nebylo nikterak univerzální. Zatímco druhá vlna globalizace byla pro RTE velice úspěšná, pro RZ nikoli.

Současná vlna globalizace: 1980 - 2005

Současná vlna globalizace je velmi výrazná a v mnoha ohledech se liší od předcházejících etap. UNDP ve své Human Development Report 1999 uvádí čtyři základní rozdíly:

- nové trhy – zahraniční směna a kapitálové toky jsou globálně propojeny a operují v reálném čase po 24 hodin denně, rostoucí globální trhy služeb např. v oblasti bankovníctví, pojištění a dopravy, globální spotřebitelské trhy s globálními značkami;
- nové nástroje – např. internet, mobilní telefony, síť médií, atd;
- noví aktéři – WTO, TNC, regionální bloky jako EU nebo NAFTA, G7, OECD, síť nevládních organizací atd;
- nová pravidla a normy - rozšiřování tržně orientovaných politik s důrazem na deregulaci a privatizaci, široké přijímání demokracie jako politického režimu, globální konvence a smlouvy týkající se životního prostředí, multilaterální smlouvy, donucovací mechanismy atd.

Během této vlny docházelo k opětovnému poklesu dopravních nákladů, kde se největšího pokroku dosáhlo v oblasti letecké dopravy. Přesto na tvar této vlny má vliv především dramatické snižování komunikačních nákladů. Úroveň obchodu a kapitálových toků ke světovému HDP je dnes přibližně stejná jako na konci 19. století a současné překážky migračním pohybům jsou nejvýraznějším rozdílem mezi dnešní globalizací a její podobou na konci 19. století. Mezinárodní obchod se zbožím a službami je nyní integrovanější než kdykoli v předcházejícím období. Může se tedy zdát překvapivé, že poměr zahraničního obchodu k HDP není v mnoha RTE vyšší než v roce 1913. Odpověď může být v růstu podílu služeb na celkovém HDP vyjádřeném v běžných cenách za poslední století, které jsou stále méně obchodovány než zboží. V roce 1913 přibližně 2/3 HDP RTE tvořila výroba zboží, dnes podobný podíl zaujímá sektor služeb. Nicméně intenzita obchodování se zbožím je v současné době vyšší než kdykoli dříve. Jiné vysvětlení může poskytnout

nout relativní pokles cen zboží odrážející stálý růst produktivity ve výrobních sektorech ekonomiky. Je příznačné, že mezinárodní obchod rostl nejrychleji v oblastech, kde byl zaznamenán největší pokles cen. V rámci mezinárodního obchodu dnes také roste význam směny meziproductů, obchodu se službami, know-how a vědeckotechnickými poznatky a samotný mezinárodní obchod se stává stále významnějším faktorem urychlení ekonomického rozvoje. Významným rysem současné podoby mezinárodního obchodu je rostoucí participace stále většího počtu RZ, přičemž obchodní liberalizace a rychlá industrializace za přispění vědeckotechnického pokroku změnily povahu jejich účasti v mezinárodních obchodním systému. RZ poprvé ve své historii dokázaly proměnit hojnost pracovní síly v konkurenční výhodu, jež jim umožňuje vývoz pracovní náročného zboží a služeb. Na druhé straně ty RZ, které neuspěly v účasti na globálních trzích, se stávají stále marginalizovanější, zažívají pokles příjmů a nárůst chudoby.

Od rozpadu Bretton-Woodského systému jsme svědky postupného odstraňování kontroly nad kapitálovými toky v RTE. Podobně se i mnoho tzv. nově se rozvíjejících ekonomik (emerging markets) a postkomunistických zemí v 90. letech otevřelo mezinárodním kapitálovým tokům a uskutečněné ekonomické reformy v těchto zemích snížily rizika zahraničních investic a transakčních náklady. Současné kapitálové toky jsou tak diverzifikovanější (jak v případě jednotlivých území tak i sektorů) než v 19. století. Rovněž kapitálová mobilita je dnes mnohem větší pro krátkodobé finanční nástroje než v předcházejících obdobích, což dokládá i výše obratu na zahraničních měnových trzích. Ke změnám došlo i ve složení kapitálových toků, kdy investice jsou v současnosti vázány spíše v nehmotných aktivech. Současná vlna globalizace se vyznačuje zřetelným vzestupem toků soukromého kapitálu a přeorientování investic od přírodních zdrojů na výrobu, finance a nefinanční služby. Např. na konci 90. let směřovalo 63 % PZI v EU do služeb, 31 % do průmyslu a pouze 6 % do primárního sektoru. Taktéž lze zachytit změnu ve složení soukromých kapitálových toků doprovázenou soustavným růstem PZI a portfoliových investic. Jako příčiny expanze kapitálových toků po roce 1980 můžeme kromě nového mezinárodního systému plovoucích kurzů označit technologická zlepšení, globální hledání vyšší míry zisku, exportní úvěry, zakládání společných podniků s mezinárodní účastí, získávání špičkových technologií a spekulativní důvody. Přesto kapitálové toky směřující do RZ zaujímají jen malý podíl na globálním kapitálovém trhu, přičemž naprostá většina mezinárodních kapitálových toků se odehrává v rámci RTE.

Novým trendem v mezinárodních ekonomických vztazích je i odpoutávání peněžní sféry od pohybu zboží a služeb, kdy objem peněz v mezinárodní sféře je mnohonásobně vyšší, než je hodnota zboží a služeb. Z toho důvodu se stávají základem konkurenceschopnosti v mezinárodním obchodě vedle rozdílů ve výrobních nákladech také měnové kurzy. Neméně významnou tendencí je také propast mezi růstem mezinárodního obchodu a výrobou.

3. Faktory procesu globalizace

Z předešlého textu již částečně plynou i fundamentální faktory, jež umožnily vznik, existenci a rozvoj procesu globalizace. Struktura a rychlost globalizace ve všech jejích důležitých dimenzích byly silně ovlivněny vědeckotechnickým pokrokem, liberalizací a „touhou účastnit se globalizačních procesech.“ Působení těchto faktorů může být nezávislé na zbývajících, ale rozhodující je jejich vzájemné, komplexní působení. Historicky vědeckotechnický pokrok, liberalizace mezinárodních obchodních a kapitálových transakcí a úsilí získat výhody plynoucí z procesu globalizace vyústily na konci 20. století do podoby globalizace, jak ji známe

dnes. Na druhé straně jsou tyto základní faktory globalizací rovněž ovlivňovány a lze je tak považovat i za její produkty či výsledky.

Vědeckotechnický pokrok

Vědeckotechnický pokrok, který je v mnoha směrech přirozený, lze chápat jako proces neustálého nalézání a realizace změn do struktury výrobních celků. Jeho důsledkem jsou jednak změny struktury těchto celků projevující se jako změna dělby práce, specializace a kooperace mezi jednotlivými výrobními celky, a také vznik nových výrobků a služeb, oborů a odvětví a zánik starých. Vědeckotechnický pokrok se projevuje změnami struktury ekonomik na úrovni firem např. vznik a působení TNC (transnacionální korporace), na národní úrovni (např. změna oborové struktury), ale i na úrovni světových regionů (např. vznikem nových ekonomických center) viz Nezval (2000). Samotný je sociálně a institucionálně podmíněný proces a stejně tak užívání jeho výsledků je omezeno sociálním a ekonomickým kontextem. Vědeckotechnický pokrok sehrál nezastupitelnou úlohu v průmyslové revoluci a při vzniku světové ekonomiky. Také se stal primárním činitelem, který přispívá ke snižování dopravních a v posledních dekadách zejména informačních a komunikačních nákladů, a zahrnuje v sobě i podstatnou část růstu celkové produktivity výrobních faktorů. Zlepšení ve vědeckotechnické oblasti podpořila účinnější fungování tržních ekonomických systémů, zrychlení ekonomické integrace a prohloubení interdependence. Pod vlivem stále se zrychlujícího vědeckotechnického pokroku došlo k propojení mezinárodních trhů, zvýšení možností vyhledávání příležitostí po celém světě, zjednodušení koordinace operací na od sebe navzájem vzdálených místech nebo obchodování s komoditami, které byly dříve mezinárodně neobchodovatelné.

Rozšíření a přístup ke klíčovým technologiím jsou základem pro jisté rozdělení světa. V současné době zhruba 15 % světové populace produkuje téměř všechny technologické inovace, asi polovina populace je schopna tyto změny přijímat a užívat a přibližně třetina obyvatelstva Země nemá k novým technologiím přístup. Nedostatek potřebných technologií má pak za následek zaostávání těchto hospodářských celků. Nerovné je též spojení jednotlivých míst na Zemi, kdy časově prostorová konvergence, umožněná rozvojem technologií v dopravní a komunikační oblasti, ovlivnila některá místa více než jiná. Zatímco se vedoucí ekonomiky a centra stále více sbližují, méně industrializované země a oblasti dále zaostávají.

Proces liberalizace

Liberalizaci, považovanou za další významný faktor globalizace, je nutné chápat v širším kontextu. V souhrnu jde o postoj národních vlád k zásadám fungování domácí ekonomiky a ekonomické integraci. Z toho důvodu je nutné rozlišit liberalizaci v rámci domácí politiky a liberalizaci zaměřenou navenek. Veřejná politika se stala nejsilnějším činitelem, který v daných obdobích podporoval ekonomickou integraci, zatímco v jiných etapách působil jako rozhodující překážka pro proces globalizace. Veřejné politiky tak značně ovlivnily charakter a rychlost ekonomické integrace, i když ne vždy ve směru jejího růstu. V hospodářských politikách uskutečňovaných v zemích, které jsou pro proces globalizace určující, došlo zejména v posledních desetiletích ke snížení a pozměnění úlohy státu. Liberalizace se stala těžištěm hospodářských politik a většina vlád podnikala kroky ke zvýšení úlohy soukromého podnikání v hospodářské činnosti. Současně docházelo k privatizaci státních podniků, prosazovala se omezení státního usměrňování soukromých činností a pozměnění usměrňování jako odpověď na nové problémy (např. oblast financí nebo ochrana životního prostředí). Tyto tendence tak sehrály významnou úlohu při utváření současné podoby globalizace.

Z dlouhodobého hlediska se klíčovým prvkem stalo zvýšení vnější otevřenosti a to zvláště v oblasti mezinárodního obchodu a kapitálových toků. Ve smyslu GATT liberalizací obchodu rozumíme postupné odstraňování tarifních a netarifních překážek mezinárodního obchodu. Obchodní liberalizaci můžeme vymezit i jako přístup opačný k protekcionistické politice. Zatímco protekcionismus je obecně unilaterální rozhodnutí, k obchodní liberalizaci dnes dochází především prostřednictvím multilaterálních smluv. Vědomí důležitosti světového obchodu pro globální ekonomickou prosperitu vedlo a nadále vede státy k tomu, že sjednávají vzájemný obchodně politický režim představovaný souborem podmínek a pravidel, za nichž lze uskutečňovat vzájemný obchod s jistou mírou eliminace hlavních obtíží. Časem začal vznikat systém pravidel, který se ve druhé polovině 20. století vyvinul v tzv. mnohostranný obchodní systém. Cesty, jak dosáhnout odstraňování celních a netarifních překážek (došlo zejména k podstatnému snížení cel a odstranění množstevních omezení), jsou formulovány do dnes již uceleného souboru pravidel a závazků. Proces liberalizace obchodu, prosazovaný zejména prostřednictvím WTO, probíhá podle několika zásad. Jsou jimi princip multilaterality, konsolidace, parity a nediskriminace. Posledně jmenovaný má v rámci WTO podobu doložky nejvyšších výhod, která je formulována následovně (viz Kubišta, 1999, s. 80):

„Všechny výhody, přednosti, výsady nebo osvobození poskytnuté kteroukoli smluvní stranou jakémukoli výrobku pocházejícímu z kterékoli jiné země nebo tam určené budou ihned a bezpodmínečně přiznány obdobnému výrobku pocházejícímu z území ostatních smluvních stran nebo tam určenému.“

V rámci Bretton-Woodského systému, který byl vytvořen po skončení druhé světové války a trval do počátku 70. let, byly toky kapitálu pod přísným dohledem. Hlavní ekonomický proud myšlení tvrdil, že kapitálová mobilita není zapotřebí a často je dokonce nežádoucí. Avšak počátkem 60. let se dohled nad kapitálovými toky začal obcházet rozvojem eurotrhů, na nichž mohly banky sídlící v jedné zemi přijímat vklady či poskytovat úvěry v měnách jiných zemí. Po rozpadu systému pevných měnových kurzů v roce 1973 začaly RTE postupně odstraňovat dohled nad kapitálovými toky. Tento vývoj byl nadále umocněn koncem studené války, který znamenal snížení politického napětí v globálním měřítku a celkový pokles nejistoty spojený s investováním v různých částech světa. Taktéž politické změny v mnoha RZ znamenaly obecný posun směrem k tržnímu hospodářství a liberalizaci nejen obchodních transakcí, ale také transakcí spojených s přílivem a odlivem kapitálu. Uvedený vývoj vzbudil zejména v RTE zájem investorů, kteří začaly hledat vyšší výnosy po celém světě. Přes výše uvedené je nutné připomenout, že stávající úroveň liberalizace není globální ani co do teritorií ani co do komodit obchodovaného zboží a služeb. Jedná se spíše o tendenci dosažení všeobecné úrovně liberalizace. Význam liberalizace pro proces globalizace spočívá především v prosazování této tendence v hospodářské politice rozhodujících zemí a na rozhodujících trzích. Navíc se obchodní liberalizace prosazuje především v regionálním a subregionálním rámci a obchodní politiky jsou právě tou oblastí, kde se projevuje skutečnost, že se světová ekonomika sice rozvíjí globálně, ale zároveň i polycentricky.

„Touha účasti v procesu globalizace“

Třetím, zřídka zmiňovaným (např. Mussa, 2000), přesto důležitým faktorem podílejícím se na utváření procesu globalizace, je touha jednotlivců i společností získat výhody spojené s rostoucí ekonomickou integrací. Pokud dostupné technologie umožní subjektům sledovat vlastní cíle, a pokud je jim umožněno takto činit, potom se lidé obecně (nikoliv univerzálně) rozhodnou účastnit se procesu globalizace prostřednictvím obchodu, pohybu kapitálu i lidí, nebo• vidí převažující pros-

pěch před možnými ztrátami plynoucími z participace v procesu globalizace. Wolf (2002) dodává, že příležitosti vytvářejí prostředky k jejich využívání, přičemž žádné příležitosti nejsou důležitější než cestovat, přepravovat zboží a komunikovat. S technologickým pokrokem rostou i výnosy z těchto aktivit a tak existují-li prostředky k přenosu informací, lidí, zboží a služeb, někdo je jistě využije.

4. Procesy směřující ke globalizaci světové ekonomiky

Již více než 150 let lze ve světové ekonomice pozorovat dvě výrazné tendence, které doprovázejí proces globalizace. První je spojena s koncentrací a centralizací výroby a kapitálu a jádrem druhé tendence je proces transnacionalizace.

Koncentrace a centralizace výroby a kapitálu

K výraznější koncentraci a centralizaci výroby a kapitálu docházelo přibližně od poloviny 19. století. Tím se do popředí dostávaly největší a nejsilnější firmy, které se zhruba na přelomu 19. a 20. století zmocnily rozhodujících pozic v reprodukčním procesu. Pro tyto společnosti se národní trhy postupně stávaly příliš úzké a tak prostřednictvím rychle se rozvíjejících zbožových a kapitálových vztahů začaly pronikat na mezinárodní a později na celosvětové trhy. Postupným vznikem národních a mezinárodních korporací začal proces monopolizace ve světové ekonomice, přičemž mezinárodní monopoly vznikaly a dlouhou dobu se vyvíjely především ve formě kartelů. Jejich základem se staly horizontální, vertikální a později konglomerátní formy spojení. Velikost firmy a centralizované řízení umožňovalo snadnější kontrolu trhů a zdrojů a také efektivitu plynoucí z velkovýroby. V současnosti patří k nejvýraznějším znakům probíhající globalizace a jí vytvářené globální konkurence velké rozměry koncentrace kapitálu ve výrobní, obchodní a bankovní finanční sféře, což se projevuje v rekordních hodnotách fúzí, akvizičních obchodů a nových strategických spojení. Základní jednotkou těchto uskupení jsou dnes TNC.

Z historického hlediska byla hlavním důvodem pro fúze snaha o omezení konkurence a snaha vyhnout se placení vysokých cel. Rovněž některá odvětví vzhledem ke své povaze velmi snadno procházejí koncentračními a centralizačními procesy (např. ropný nebo hliníkový průmysl). Podnětem ale mohou být i zvláštnosti daného druhu zboží, vývoj podnikatelského cyklu nebo historické podmínky, časové a místní odlišnosti, které znamenaly různou připravenost a perspektivy pro monopolizační proces ve světovém hospodářství. Velikost kapitálu má dopad na konkurenceschopnost firmy, která se s jeho velikostí zvětšuje. Je to podmíněno vysokými náklady na výzkum a vývoj, silícím tlakem na snižování celkových nákladů, podmínkami získávání, udržení a upevnění tržních pozic, ale i možnost účinně lobovat ve vládních orgánech a mezinárodních organizacích a institucích. Na tomto základě pak kapitálově nejsilnější společnosti ovlivňují obsah a směřování procesu globalizace a stávají se tak jejími hlavními aktéry. Jiným rozměrem koncentrace a centralizace výroby a kapitálu je skutečnost, že klíčové služby a kontrola produkce jsou soustředěny v centrech (většinou ve velkoměstech průmyslově vysoce rozvinutých zemích). Stejně tak se i odvětví, která se v současnosti rozvíjejí nadprůměrně vysokým tempem, soustřeďují do metropolí jako je Londýn, New York či Tokio. Je zřejmé, že globální kapitalismus jako forma hospodaření, je mnohem více vázán na konkrétní lokality, než by se mohlo zdát. Globalizace je tedy mimo jiné proces úzce spojený s centralizací a koncentrací výroby do velkých urbanistických center.

„Horizontální“ tendence ve světové ekonomice

Od poloviny 19. století je hospodářský a technologický pokrok doprovázen silnými internacionalizačními tendencemi v ekonomické oblasti. Jako důsledek geografické expanze kapitalismu vznikly světové trhy a světové hospodářství. Od té doby dochází ke zmezinárodnění národních ekonomik, firem, bank i kapitálu, jednotlivých ekonomických, politických, ekologických a jiných problémů.

Internacionalizací rozumíme přerůstání různých forem hospodářské činnosti mimo rámec národního hospodářství. K internacionalizaci hospodářského života docházelo a dochází prostřednictvím a pod značným vlivem jednotlivých, zejména silných států. Internacionalizační procesy zahrnují kvalitativní změny, které vedou k extenzivnějším, mezinárodním ekonomickým aktivitám. Ve spojitosti s internacionalizací se objevuje další charakteristický jev ve světovém hospodářství, kterým je interdependence (vzájemná závislost). Teoretická koncepce interdependence se opírá o objektivní skutečnost internacionalizace hospodářského života, která díky přerůstání ekonomických činností přes národní hranice propojuje jednotlivé národní ekonomiky navzájem. Výsledkem je rostoucí vzájemná závislost mezi národními ekonomikami, jednotlivými trhy, státy a regiony. Tento proces probíhá ve světové ekonomice již dlouho, mění se ale jeho formy a rychlost.

V důsledku řady kvalitativních a kvantitativních změn, k nimž došlo v rámci vývoje světové ekonomiky, vznikl na základě internacionalizace a potažmo interdependence proces transnacionalizace, který se v současné době stal nejvýznamnější i nejvýraznější formou internacionalizace. Transnacionalizace není novým fenoménem, ale již od 60. let se stala nedílnou součástí světové ekonomiky. Do mezinárodních ekonomických vztahů vnesla nové formy, jako je vnitrofiremní obchod nebo dohody o mezifiremní spolupráci a také významně napomohla vzniku nových a velmi důležitých subjektů pro proces globalizace – TNC. Tyto TNC jsou i hlavními nositeli procesu transnacionalizace.

Z hlediska ekonomické podstaty, transnacionalizační procesy a vztahy znamenají něco, co přesahuje hranice státní národního a odpoutává se od něj. Transnacionalita a transnacionalizační procesy se považují za protiváhu státní a národní existence, státních a národních ekonomických zájmů a procesů. Transnacionalizace se týká jak vlastnictví, tak i mezinárodního podnikání a rozhodování. Zakládá interdependence „vyššího řádu“ vyplývající z ekonomických, finančních, technologických a organizačních vazeb v činnosti zahraničních afilací TNC ve vztahu k mateřské společnosti. Umožňuje stále silnější propojenost jednotlivých ekonomik, firem a bank (viz Baláž, 1995). Proces transnacionalizace stojí nejbližší proces globalizace, přesto to ale nejsou identické procesy. V jistém smyslu můžeme globalizaci chápat jako funkci procesu transnacionalizace a v jisté návaznosti můžeme říci, že v těch místech světové ekonomiky, kde můžeme zaznamenat projevy transnacionalizace, lze hovořit i o globalizaci. Nicméně globalizace ekonomických aktivit je v jádru kvalitativně jiná, pokročilejší forma internacionalizace, která zahrnuje i funkcionální integraci mezinárodně rozptýlených aktivit. Globalizační procesy zahrnují odlišné stupně geografické i funkcionální integrace, které je nutné vidět jako tendence a nikoliv jako konečný stav (viz Dicken, 2003). Celkově jsou internacionalizace i transnacionalizace vůči globalizaci v podřízeném postavení.

5. Transnacionální korporace – TNC

Výsledkem výše popsaných tendencí je vznik a existence TNC, které rovněž spoluvytvářejí tyto tendence. TNC jsou nejvýznamnějšími nositeli procesu transnacionalizace a v souvislosti s tím i jedním z nejvýznamnějších subjektů v rámci globalizace, přičemž jejich význam ve světové ekonomice nadále roste. TNC lze cha-

rakterizovat jako rozsáhlé mezinárodní hospodářské komplexy se složitou vnitřní strukturou, ve které se navzájem prolínají horizontální, vertikální a konglomerátní formy spojení (viz Baláž, 1995). Prostřednictvím koordinované sítě produkčních aktivit, které přesahují národní hranice, jsou tyto společnosti hlavní silou působící ve směru integrace světové ekonomiky. Odhaduje se, že ve světě kontrolují 1/3 soukromých výrobních aktiv, čímž přispívají k vytvoření integrovaného mezinárodního výrobního systému. TNC svým způsobem představují splynutí dílčích národních kapitálů a tak vytvářejí širší prostor pro rozvoj výrobních faktorů, které by se již v rámci národních hranic nemohly adekvátním způsobem rozvíjet. TNC dnes představují dominantní sílu v oblasti toků zboží a služeb, kapitálu i know-how a jejich význam spočívá ve třech základních oblastech. Jde o jejich schopnost koordinovat a kontrolovat různé procesy a transakce v rámci produkční sítě uvnitř jednotlivých zemí i mezi nimi. TNC také mohou využívat geografických odlišností v rozdělení výrobních zdrojů (např. přírodní zdroje, kapitál, práce) a ve vládních politikách (např. v oblasti daní, obchodních bariér, dotací). V neposlední řadě se jedná o schopnost těchto korporací opětovně přesouvat zdroje a operace mezi místy na mezinárodní i globální úrovni.

Významnou charakteristikou TNC, jak ukazuje Dicken (2003), je transnacionální vertikální integrace, kdy různé části firemního výrobního systému jsou umístěny v různých částech světa. Materiál, meziprodukty, komponenty a finální výroba jsou dopravovány mezi geograficky rozptýlenými výrobními jednotkami ve vysoce komplexní síti toků. Technologické inovace ve výrobním procesu umožňují, aby řada operací byla rozdělena do více samostatných částí a došlo tak k vyšší standardizaci těchto operací. Uvedené praktiky se stávají stále důležitějším činitelem globální integrace výrobních procesů, ve které více mobilní výrobní faktory (např. technologie, management) jsou přiřazovány k méně mobilním.

V této souvislosti je nutné zmínit další významný jev, kterým je vnitřofiremní obchod TNC. TNC jsou totiž subjekty, které realizují jak externí tak i interní transakce. Jsou tak samy o sobě velkým trhem pro mezinárodní transakce a tyto trhy jsou otevřeny pouze mateřské společnosti a jejím afilacím. Následkem značná část toho, co se pokládá za zahraniční obchod země, představuje pohyb zboží a služeb uvnitř globálně organizovaných korporací. Velký počet transakcí nemusí být rovněž měřen a vykazován, což se týká v první řadě transferů technologie, obchodních značek, služeb a půjček.

Současná globální ekonomika se také vyznačuje růstem a rozšiřováním strategických spojení mezi firmami na globální úrovni. Řada společností utváří nejen jednotlivé aliance, ale i jejich sítě, ve kterých jsou vztahy stále více multilaterální spíše než bilaterální. Aliance zahrnují sdílení rizika stejně jako výnosů. Tato strategická spojení mají podobu formálních smluv mezi firmami, jež sledují specifické cíle, které by samotné společnosti nemusely dosáhnout. Nejvíce strategických spojení se vytváří v oblasti informačních technologií, biotechnologií, nových materiálůvých technologií, chemickém, automobilovém průmyslu a aviatice. Jiným typem sítí jsou „flexibilní“ obchodní sítě, kde se většina funkcí ve výrobním řetězci koncentruje v nezávislých firmách. Konečný produkt pak nese značku vedoucí firmy. Každá společnost hraje konkrétní roli uvnitř této koordinované sítě, jejíž celková struktura není hierarchická a je bez společného vlastnictví (viz Dicken, 2003). Mezi výhody spojené s působením TNC patří příliv zahraničního kapitálu, lehčí realizace některých investičních záměrů, zabezpečení rychlejšího rozvoje některých odvětví, rychlejší šíření technologií a know-how a větší aktivita domácích výrobců z důvodu konkurence. Větší diverzifikované firmy jsou také lépe připraveny na inovace, disponují obrovskými materiálovými a finančními zdroji, rozsáhlým výzkumem a novými patenty a mají lepší přístup k surovinovým zdrojům. Rozsáhlé

výhody jim plynou i ze zmíněné vnitrofiremní kooperace, jež je obvykle výhodnější ve srovnání s kooperací s cizími firmami.

Mezi problémy související s činností TNC je často uváděno narušení vládních úloh, vládní měnové a rozpočtové politiky, systému rozdělování příjmů, státní suverenity, narušování rozvojové koncepce a orientace státu a celého společenského a politického vývoje. TNC mohou přispívat i k prohlubování mezinárodních finančních krizí, k vyostřování problémů platebních bilancí a mohou negativně ovlivnit mezinárodní obchod tím, že omezují jeho svobodu. V případě domácích výrobců může dojít buď k „vytěsnění“ domácích firem díky jejich nekonkurenceschopnosti anebo TNC mohou „vtahovat“ domácí dodavatele a subdodavatele, což se děje především v oborech, které jsou pro hostitelskou zemi nové. S vnitrofiremním obchodem TNC úzce souvisí i problém transferových cen. Transferové ceny jsou takové ceny, za než mateřská společnost prodává své výrobky svým afilacím nebo za něž afilace obchodují mezi sebou. Při změně transferových cen může TNC přenášet zisk před zdaněním z jedné země do druhé. Takové zneužívání má ovšem negativní dopady na postižené státy, což se projevuje zejména „tunelováním“ jejich daňových příjmů a běžného účtu platební bilance.

6. Stát v procesu globalizace

Názory na úlohu a postavení národního státu v procesu globalizace jsou v mnoha ohledech rozporuplné, přičemž sahají od úplného popírání existence či smyslu národních hranic až po tvrzení o žádné podstatné změně během minulých desetiletí. Je pravdou, že v současné době jsou trhy, investice a mezinárodní vztahy stále méně určovány národními hranicemi, avšak na druhé straně je globalizace bržděna stálou existencí silného prvku státu nastupujícího poté, co se instituce a sociální struktury ustálí. Stát jako institucionální struktura neupadá, ale vykonává nové, složitější činnosti v novém otevřenějším a vzájemně závislejších světě. Státní území je nadále nezastupitelné politicky, emocionálně, historicky či kulturně, ovšem nikoliv ekonomicky. Působením procesu globalizace roste význam vnějšího ekonomického prostředí, kde politiky a vývoj za hranicemi země zvyšují svůj vliv na hospodářský vývoj země, což způsobuje pokles schopnosti národních ekonomik dosáhnout národních cílů za použití jim dostupných prostředků. S vzrůstající globalizací se tak do jisté míry vytrácí autonomie jednotlivých států. V této souvislosti upozornil na zajímavý problém Rodrik (2000, 2002), který hovoří o „politickém trilematu globální ekonomiky.“ Zde mohou národní ekonomiky dosahovat pouze dvou ze tří žádoucích cílů, kterými jsou mezinárodní ekonomická integrace, národní suverenity spočívající především v provádění nezávislé hospodářské politiky a politickým systémem s neomezeným volebním právem, vysokým stupněm politické mobilizace a odpovědností politických institucí.

Globalizace je spojena s postupnými proměnami v oblasti hospodářské politiky, neboť jednotlivé trhy již nejsou omezeny politickými hranicemi a vlády musí více než v minulosti snášet „pravidla hry“ tvořenými trhy. Hospodářská politika svojí celkovou orientací, projevy společenské stability i vnitřním vlivem na oblast ekonomiky, zákonodárství, infrastruktury, státní správu přímo či nepřímo ovlivňuje rozsah a míru konkurenceschopnosti dané země, její strategickou přitažlivost pro zahraniční investory, podnikatele a zahraniční kapitál. V současných podmínkách zaujímá zásadní postavení makroekonomická stabilita. Za dobré makroekonomické základy můžeme považovat nízkou inflaci, omezený rozpočtový deficit a zamezení nadhodnocených nebo příliš volatilních měnových kurzů, neboť inflace pracuje jako jistá forma zdanění, nadměrný fiskální deficit může vytěsnit soukromé investice a zabraňovat rozvoji finančních trhů a nadhodnocený kurz může negativ-

ně ovlivnit alokaci zdrojů mezi obchodovatelným a neobchodovatelným zbožím či odradit příliv a podpořit odliv kapitálu. Plyne z toho určitá ztráta schopnosti fiskální politiky působit jako proticyklický nástroj, jelikož stav fiskální politiky je často považován za indikátor makroekonomické odpovědnosti vlády. To nutí národní vlády uskutečňovat strohou fiskální politiku spojenou se snižováním vládních výdajů a daňové zátěže. Na druhé straně, jsou důležitými faktory ekonomického rozvoje i potřebné instituce nebo infrastruktura, jejichž vytváření a zajišťování nutí vlády ke zvyšování výdajů a vzniká tak jistý konflikt. Ve vztahu k monetární politice má „rozumná“ fiskální politika spíše pozitivní dopad, neboť napomáhá ochraně před nadměrnou inflací. Pro monetární politiku je globalizace spojena s tzv. „trilematem monetární politiky“. Země, jež se chtějí zapojit do světové ekonomiky, nemohou současně dosáhnout stabilního měnového kurzu, volných globálních kapitálových toků a nezávislé monetární politiky. Dosáhnout mohou pouze dvou z uvedených cílů, ale nikdy ne všech tří současně. Dalším významným efektem pro monetární politiku jsou strukturální změny, zvláště pak inovace v informačních technologiích, které zvyšují nejistotu ohledně výstupní a inflační mezery a transmisního mechanismu. V globalizované ekonomice musí jednotlivé vlády věnovat zvýšenou pozornost i úrovni měnového kurzu, neboť země s nadhodnocenými měnami ztrácují celá průmyslová odvětví, i když produkují efektivněji a s příznivějšími náklady než jiné země. Naproti tomu v ekonomikách s podhodnocenou měnou se udržují výroby, které sami o sobě již dávno nejsou konkurenceschopné.

Globalizace kapitálových toků značně posílila propojení národních finančních trhů a také omezila použitelnost nástrojů národních makroekonomických politik při ovlivňování HDP, inflace a zaměstnanosti. Finanční trhy dnes stále více určují měnové kurzy a úroveň úrokové míry, čímž vyvíjejí tlak na reálnou ekonomiku. Zvláště spekulativní pohyby kapitálu na mezinárodních trzích vyvolávají výkyvy měnových kurzů, které nemají nic společného s reálnými ekonomickými trendy. V případě kapitálových toků je ovšem dobré rozlišovat mezi krátkodobým a dlouhodobým kapitálem, jelikož každá z forem má odlišné dopady na domácí ekonomiku. Jestliže příliv FDI plní vesměs pozitivní úlohu dlouhodobé stabilizace kapitálové bilance země, krátkodobý kapitál silně fluktuuje, a to jak v závislosti na mezinárodní situaci, tak i vnitřním stavu dané ekonomiky. Velkou pozornost si rovněž zaslouhuje rozvoj a stabilita domácích finančních trhů, jejichž úkolem je efektivně alokovat zdroje, vytvářet nové finanční nástroje, vyrovnávat negativní dopady ekonomických šoků jak na spotřebu tak i investice a zvyšovat kvalitu bankovních služeb. Právě nezávislý a konkurenční bankovní systém, věrohodná regulační infrastruktura zahrnující např. pravidla týkající se kapitálové přiměřenosti, transparentnosti či auditingu a politika směřující k dobře fungujícímu finančnímu trhu jsou nejjistější cestou k minimalizaci rizik z účasti v procesu globalizace. Podstatná je i otevřenost mezinárodnímu obchodu, neboť globalizace vytváří široké příležitosti pro exportně taženou strategii ekonomického rozvoje. To je významné nejen pro malé a střední ekonomiky s omezenými vnitřními trhy, kdy možnosti rychlejšího ekonomického růstu leží ve výrobě orientované na globální trhy. Přes výše uvedené zůstávají možnosti vlád poměrně široké. Kromě účasti na přímých vývozech a dovozech zboží, služeb a kapitálu může stát ovlivňovat mezinárodní ekonomické vztahy řadou regulativních opatření v rámci jejich ekonomik, jakož i prostřednictvím regulace zahraničního obchodu, pohybu kapitálu, měnovými opatřeními, administrativními zásahy, technickými podmínkami, zdravotními předpisy a celou řadou dalších opatření. Tímto zvyšováním či snižováním propustnosti ekonomických toků přes hranice dané země dovnitř i ven se národní ekonomiky více propojují s ostatním světem nebo se od něho více izolují a dochází tak k nárůstu autokracie.

7. Závěr

Přestože není v rámci globalizace snadné určit příčiny a následky vybraných jevů a procesů či jednoznačně izolovat dané skutečnosti a procesy, má globalizace na jedné straně své zatvrzelé zastánce a na druhé nesmiřitelné kritiky. Pokud odhlédneme od čistě emotivních přístupů, zjistíme, že proces globalizace má jak své kladné tak i záporné stránky. Výrazným definičním znakem globalizace jako celku je rovněž její ambivalentnost, kdy identický jev může být současně hodnocen jako pozitivní i negativní, a to nejen u různých jednotlivců a odlišných sociálních skupin, ale zároveň i u téhož jedince a téže skupiny. Tato nejednoznačnost se týká např. působení TNC při rozvoji národních ekonomik. Jinou skutečností může být tendence ke snižování reálných mezd nekvalifikovaných dělníků v RTE, což na druhé straně umožňuje pokles cen zboží a služeb, a s tím i spojený růst reálných mezd v RTE jako celku. V návaznosti lze zmínit i rozporuplné postoje doprovázející přesun pracovní náročných výrob do zemí s levnější pracovní silou.

Mezi přínosy spojené s procesem globalizace můžeme zařadit relativní zvyšování životní úrovně, růst počtu zemí integrujících se do světové ekonomiky, zvyšování možností využití komparativních výhod, úspor z rozsahu a specializace, snižování závislosti na domácích trzích a rozšíření trhů, nárůst a zintenzivnění konkurence, vyšší mobilitu některých výrobních faktorů (např. kapitál nebo technologie), rozšíření možností komunikace a širší a svobodnější přístup k informacím, vznik nových pracovních příležitostí, atd. Na druhé straně je proces globalizace spojen i s vážnými problémy. Jako důsledek prohlubování mezinárodní ekonomické integrace lze zaznamenat zvýšenou finanční nestabilitu, přičemž již není zcela možné ochránit národní ekonomiku před pohyby na globálních finančních a kapitálových trzích. Druhou často zmiňovanou skutečností je zvyšování rozdílů v úrovních příjmů, a to jak uvnitř národních ekonomik, tak mezi jednotlivými státy. Dalším negativním dopadem globalizace je degradace životního prostředí, kdy industrializace mnoha RZ doprovázející proces globalizace vede často k prudkému zhoršování kvality životního prostředí v těchto zemích i na celosvětové úrovni. Na druhou stranu se ale ukazuje, že ekonomický růst a s ním spojené zvyšování životní úrovně, vede postupně k opětovnému zvyšování kvality životního prostředí, což se dnes projevuje zejména v nejrozvinutějších ekonomikách.

Literatura

Baláž, P. a kol.: *Medzinárodné podnikanie*. Bratislava, Sprint 1995.

Baláž, P.: Postavenie fúzií a akvizícií v globalizácii svetového hospodárstva, *Politická ekonomie*, 2004, č. 4, s. 485.

Baldwin, R. E., Martin, P.: Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences. Cambridge, MA, NBER 1999 Working Paper 6904.

Boltho, A., Toniolo, G.: The Assessment: The Twentieth Century – Achievements, Failures, Lessons, *Oxford Review of Economic Policy*, 1999, 15, No. 4, pp. 1-17.

Breinek, P.: Procesy globalizace ve světové ekonomice a jejich hospodářské a sociální důsledky, ESF-MU, 2001, diplomová práce.

Cameron, R.: *Stručné ekonomické dějiny světa – Od doby kamenné do současnosti*. Praha, Victoria Publishing 1996.

Carbaugh, R. J.: *International Economics*. South-Western 2004.

Cerný, P. G.: Globalizace a další koncepce – hledání nových přístupů k mezinárodním vztahům. *Mezinárodní vztahy*, 1997, č. 1, str. 19-30.

Cihelková, E. a kol.: *Světová ekonomika – nové jevy a perspektivy*. Praha, C. H. Beck 2001.

Crafts, N.: Globalization and Growth in the Twentieth Century. New York, International Monetary Fund 2000 WP/00/44.

- Dicken, P.:** *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. New York, The Guilford Press 2003.
- Feldstein, M.:** Overview, 2000. <http://www.kc.frb.org/Publicat/sympos/symmmain.htm>
- Frankel, J. A.:** Globalization of the Economy. Cambridge, MA, NBER 2000 Working Paper 7858.
- Jeníček, V.:** *Aktuální otázky světové ekonomiky: Globalizace*. Praha, Oeconomica 2000.
- Jeníček, V.:** *Globalizace světového hospodářství*. Praha, C. H. Beck 2002.
- Jonáš, J.:** *Světová ekonomika na přelomu tisíciletí*. Praha, Management Press 2000.
- Junkins, D. M.:** Globalization and the Role of Governance - Reinventing Governance to Confront the Threats and Opportunities of Globalization. New York, Robert F. Wagner Graduate School of Public Service, PII.2215 – The Changing Role of the State: A Global Perspective, 2001.
- Kahn, G. A.:** Global Economic Integration: Opportunities and Challenges – A Summary of the Bank's 2000 Symposium. <http://www.kc.frb.org/Publicat/sympos/symmmain.htm>
- Kaminsky, G. L., Schmukler, S. L.:** *Short-Run Pain, Long-Run Gain: The Effects of Financial Liberalization*. Washington, World Bank 2002. www.worldbank.org
- Kearney, A. T.:** Globalization at Work: Measuring Globalization, *Foreign Policy*, 2001, www.foreignpolicy.com
- Kubišta, V.:** *Mezinárodní ekonomické vztahy*. Praha, HZ Editio 1999.
- Kunešová, H. a kol.:** *Světová ekonomika v 90. letech*. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni 2000.
- Lafontaine, O., Müllerová, CH.:** Žádný strach z globalizace – Blahobyť a práce pro všechny. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1999.
- Lindert, P. H., Williamson, J. G.:** Does Globalization Make the World More Unequal? Cambridge, MA, NBER 2001 Working Paper No. 8228.
- Marková, J.:** *Mezinárodní měnové instituce*. Praha, Oeconomica 2002.
- Masson, P.:** Globalization: Facts and Figures. Washington, International Monetary Fund 2001 IMF Policy Discussion Paper PDP/01/4.
- Mezřícký, V. (ed.):** *Globalizace*. Praha, Portál 2003.
- Mussa, M.:** Factors Driving Global Economic Integration, 2000. <http://www.kc.frb.org/Publicat/sympos/symmmain.htm>
- Nezval, P.:** *Světová ekonomika (Vybrané problémy)*. Karviná, Slezská univerzita v Opavě 2000.
- Obstfeld, M., Taylor, A. M.:** Globalization and Capital Markets. Cambridge, MA, NBER 2002 Working Paper 8846.
- O'Rourke, K. H.:** Globalization and Inequality: Historical Trends. Cambridge, MA, NBER 2001 Working Paper No. 8339.
- Rodrik, D.:** Feasible Globalizations. <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/Feasible.pdf>
- Rodrik, D.:** How Far Will International Economic Integration Go? <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/jep.pdf>
- Šmejkal, V.:** Stát jako hospodář v globální společnosti informací. *Mezinárodní politika*, 1997, č. 9, s. 4-7.
- Šroněk, I.:** *Světová obchodní organizace*. Praha, Oeconomica 1997.
- Tanzi, V.:** The Demise of Nation State? Washington, IMF 1998 WP/98/120.
- The Economist:** A Survey of Globalization – Globalization and its Critics, 2001, September 29th.
- United Nations Development Programme:** *Human Development Report 1999*. New York, Oxford University Press 1999.
- Wagner, H.:** Implications of Globalization for Monetary Policy. Washington, IMF 2001 WP/01/184.
- Weidmann, J.:** Globalizace: módní pojem, hlavní proud, nebo záplava? Existují nějaké hranice tohoto procesu? *Hospodářské noviny*, 5. 2. 1999, s. 8.
- Williamson, J. G.:** Winners and Losers over Two Centuries of Globalization. Cambridge, MA, NBER 2002 Working Paper No. 9161.
- Wolf, M.:** Is Globalization in Danger? Washington, SAIS 2002 WP/04/02.
- Wolf, M.:** Globalization and Interdependence. www.un.org/esa/documents/un.oct.2004.globalisation.and.interdependence.pdf
- World Bank:** *Globalization, Growth, And Poverty*. Washington, World Bank 2002.

www.atkearney.com
www.imf.org
www.mpo.cz
www.nber.org
www.svetovabanka.cz
www.uni-konstanz.de
www.worldbank.org
www.wto.org

PROCESSES OF GLOBALIZATION IN THE WORLD ECONOMY

Pavel BREINEK, Mendel University of Agriculture and Forestry in Brno, Zemědělská 1, CZ - 613 00 Brno (e-mail: breinek@node.mendelu.cz).

Abstract:

The objective of this article is to provide a survey of basic facts about process of globalization. We can define globalization as the international economic integration through particular markets. Globalization is largely continual and objective process that began approximately in the middle of nineteenth century. Main factors determining globalization are technology and liberalization and also „desire of people to participate in globalization“. On the other hand globalization reinforces these factors. Within globalization we can also see two following processes. The essence of the first one is centralization and concentration of production and capital and in the centre of second one stands a process of transnationalization. The results of these tendencies are creation and action of transnational corporations. Today these firms are major entities forming present globalization. It is also necessary to give certain attention to the role of state in current world.

Keywords: globalization, international organizations, transnational corporations, world economy

JEL Classification: F02, F15, F23